

Т. П. Зарівна

LATERNA MAGICA І СИСТЕМИ ЛІТЕРАТУРНОГО КРОВООБІГУ

Корбич Г. Захід, Польща, Росія в літературно-критичному дискурсі раннього українського модернізму. Вибрані аспекти рецепції. – Познань, 2010. – 334 с.

Книга Галини Корбич «Захід, Польща, Росія в літературно-критичному дискурсі раннього українського модернізму. Вибрані аспекти рецепції» є дуже важливою для української культури з кількох причин. Авторка постійно перебуває на перетині польських, українських та російських мовних стихій, наукових потоків, літературних подій, вивчилась у Київському університеті, викладає україністику на кафедрі Познанського університету, чимало часу віддала дослідженню феномену «Львівського наукового вісника», вивченню окремих аспектів творчості Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Миколи Євшана, Дмитра Донцова, а також висвітленню польської культури на сторінках української періодики, ґрунтовно знає українську літературу періоду зламів XIX і XX ст., тому цілком природно, що вона написала таку книгу.

дженню феномену «Львівського наукового вісника», вивченню окремих аспектів творчості Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Миколи Євшана, Дмитра Донцова, а також висвітленню польської культури на сторінках української періодики, ґрунтовно знає українську літературу періоду зламів XIX і XX ст., тому цілком природно, що вона написала таку книгу.

По-перше, ознайомлюючись із величезною кількістю матеріалу, який зібрала й проаналізувала Г. Корбич, вільно оперуючи джерелами польськими, російськими та українськими, і сучасними, і тогочасними (окремих цікавий бік праці – бібліографія), майже фізично відчуваєш, як відхиляється непроникність минулого, і ти починаєш бачити на якомусь універсальному всезагальному рівні і літературну ситуацію, і персоналії – увесь цей великий літературний театр з його героями і декораціями, з його книгами і фанатами, з його боротьбою ідей, засиллям масової літератури, постійним відставанням читацького розуміння, з феноменом жіночого письма, із жорстким протистоянням між модерном і реалізмом, – увесь цей далекий і таємничий *fin de siècle* – і раптом забуваєш, що йдеться про позаминуле століття – попри всі більш відомі і менш відомі прізвища, назви, поняття, стилі і течії, невловно починаєш думати, що все це про сучасний процес, настільки його головні тенденції нагадують тенденції столітньої давності. І в цьому – одна з причин інтересу до книги.

У модернізмі критика відіграє одну із визначальних ролей. Вона тлумачить принципи нового мистецтва, організовуючи надовкола нього реципієнта, окрім таких комунікативних функцій, ставить собі ще й метакритичні (як от вироблення нової мови) та естетичні завдання, трактуючи себе як творчий процес, у якому теорія вчування у літературний твір, співпереживання, духовна спорідненість критика й автора мають велике значення. Тому від рівня критики дуже багато залежало в процесі розвитку нової культури, покликаної новим часом.

Українська критика вбачала велику силу оновлення власної літератури в тих джерелах, які били на Заході. Звідси таку вагу надавали знайомству з найцікавішими мистецькими явищами світового рівня. Тож ту частину європейської літератури, яка цікавила українських письменників (вони ж, здебільшого, і перекладачі) і критиків, котра волею випадку чи законо-

мірності ставала доступною в Україні, спокійно і зацікавлено реставрує в часі й у взаємодії з українським ґрунтом Г. Корбич, дошукуючись часом по крихтах спільних взаємозв'язків, взаємозбагачень, взаємонаповнень.

Розмисли про вплив, про видиму й невидиму рецепцію є дуже важливими для літературного процесу. «Зміни, зазвичай, рідко залишають видимі сліди», – перефразовує авторка Яна Корстіуса. І це невидиме може розшифрувати лише дослідник, котрий володіє не тільки ерудицією чи аналітичним мисленням, але й (а може, і спершу) інтуїцією.

Книга дає цілу панораму зв'язків української літератури зламів XIX–XX ст. із літературою європейською, а також літературою сусідів – візантійської Росії і католицької Польщі, а також аналізує цю одвічну дихотомію, у якій існувала українська культура, котра, природно, була толерантною до літературного Заходу бодай уже через своє географічне розташування. Галина Корбич, врахувавши здобутки більшості вітчизняних дослідників, які успішно вивчали період раннього українського модернізму, дає визначальні риси цього явища як руху з національним забарвленням, котрий пориває з реалістичними традиціями народництва, відкидаючи міщанство як світогляд і селянство як реципієнта, котрий може усвідомити своє неповторне обличчя, тільки осягнувши світову культуру і порівнявши себе з нею. Тому таким важливими стануть переклади з інших літератур, знайомство з філософією Фрідріха Ніцше, Анрі Бергсона, Вільгельма Дільтея. Тому так часто українських митців надихатиме «Молода Польща» чи творчість Миколи Гоголя, Льва Толстого, Федора Достоєвського, Антона Чехова.

Перефразовуючи Д. Чижевського, авторка стверджує, що впливу зазнають за певних умов – коли є попередній власний розвиток і духовна спорідненість із провідними літературами. Г. Корбич доводить, що українське письменство, дедалі

чіткіше розкриваючи своє національне непровінційне минуле і майбутнє, розуміло впливи як регулятивний чинник, скерований на «різноманітність і нову життєвість».

І ще один зріз праці – груповий портрет української критики як великої і повноправної частини культурного процесу.

Багато хто пригадує, як з часів першого недитячого вчитування у «Кобзар» одразу вривається у пам'ять: «Либонь, уже десяте літо, / Як людям дав я “Кобзаря”, / А їм неначе рот зашито, / Ніхто й не гавкне, не лайне, / Неначе й не було мене». Або ж відомі слова Лесі Українки про себе, «почитаему», але «не читому», зрештою, паралель можна провести аж до сьогоднішнього дня із його постійним ствердженням, що критики нема, із постійною тугою письменника за увагою читача, що означає також і рецензента.

Хоча тисячні процесії, листи зі співчуттям і телеграми під час прощання з Тарасом Шевченком, Лесею Українкою і Михайлом Коцюбинським могли б засвідчити зворотнє. (До речі, авторка зазначає, що аналіз читацької рецепції зламу XIX–XX ст. у Польщі зроблено Анною Зданович у праці «Між святинею і смітником», і коли б ми мали подібне дослідження українських реалій, можливо, усталена в історії літератури інформація, почерпнута з особистого листування, дещо змінилася б. До речі, у монографії Г. Корбич «Журнал “Літературно-науковий вісник” львівського періоду (1898–1906)» є згадка, що такої роботи не цурався також І. Франко: «Опрацьовані й відповідно прокоментовані Франком статистичні дані про передплатників і поширення часопису значною мірою вимальовують картину освіченості українського суспільства у Східній Галичині на зламі XIX–XX віків, ступінь його національної свідомості». Очевидно, статистика також могла би бути лаксмусом ролі критики в суспільстві).

І хоч Ролан Барт скаже, що європейська критика навіть перевершувала письменство на зламі століть, але це було і в ін-

ших. Г. Корбич відтворює картину критичної рецепції цих «інших» у нашій літературі, відновлюючи рівновагу і подаючи українську критику як впливову і значну частину об'єктивного процесу літератури, яка спілкується зі світом і є того світу повноправною частиною. А також є складовою і дуже важливою частиною для рідної літератури і культури. Зрозуміло, що література і критика є речі взаємопов'язані і взаємонадихаючі, якщо тільки сама критика має достатньо вироблений інструментарій, аби досягнути знакових творів свого часу. А маючи таку могутню літературу і виходячи зі слушного ствердження польського літературознавця Міхала Гловінського, котре цілковито стосується і сьогоdnішнього дня («Переконання у значимості літератури, в її вартості, яким безустанно належить віддавати справедливість, було натуральним стимулом для розвою критики а також, поза сумнівами, мотивацією її функціонування»), обрйй очікувань відповідної критики завжди був теж великим.

У книзі присутня ціла поліфонія критичних голосів, зокрема й найвідоміших наших письменників. Вона впевнена, інтелектуально насичена, вражає блиском і масштабом. Можна провести паралель між ствердженням французького символізму, де есеїстика Едгара По, Стефана Маларме, Шарля Бодлера свого часу зіграла важливу роль у його розвитку. Критичні праці Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського, Микити Шаповала, Андрія Товкачевського, Гната Хоткевича, Сергія Єфремова, Дмитра Донцова, Василя Панейка, Симона Петлюри, Володимира Винниченка та інших стосовно літератури нового часу стають предметом уваги Г. Корбич.

Авторка дає часом лишень якісь точні штрихи чи рисочки до відомих портретів: наприклад, замість суперлативів на адресу титанів, у книзі, де на кожній сторінці вагомі світові імена, є промовиста цитата зі статті Лесі Українки про польську поезію: «Все пессимистические течения мировой поэзии

находять в ній себе отголосок: демонізм Байрона, стремлящийся к нирване, пантеїзм Шеллі, холодний космічний песимізм Леконт де Ліля і [Жозе]-Марія Ередія, сатанізм Бодлера, сверхчеловеческая презрительность Ницше, тоска пресыщенья и набожность отчаянья Верлена, нравственный нігілізм Рембо, вечно страдающий естетизм д'Аннунціо, безумний лунатизм Сар Пеладана – все это отражается, как в зеркале, в созданиях краковской школы поэтов...», великий обшир книг світових імен, засвоєний до місткості блискучої формули. І це одне зі свідчень масштабу таланту Лесі Українки. Або примітка до розмови про Франка: «...із 2800 опублікованих у різних галузях праць 1100 написані польською мовою». Поштива німа сцена.

Або ж іще одна деталь, ця плоть і кров історії. У розмові про критика Миколу Євшана перед нами постає неординарний, наділений талантом та інтуїцією солідний чоловік із його окремими проривами крізь час (як от у тексті, де він заговорить про дихотомію Л. Толстого – роздвоєння між інтелектом та інтуїцією, що набере розвитку у філософській думці вже у двадцятому столітті...). Таким він постає і в інших публікаціях та монографіях. І раптом уточнення стосовно «критичного дискурсу 20-річного українського автора» (одразу розумієш причину певних суперечностей у твердженнях, і потенціал молодого автора, а також мимоволі думаєш, яка би з них усіх виросла культура, якби її не викосило на війнах та в таборах).

І як миттєве висвітлення молодії критики злам століть, вирване з мороку часу: позаду височіє могутня сила та авторитет класиків – попередників і ще живих титанів сучасності. Попереду вже зловісно темніє на обрії перша світова, фатум тридцятих і трагедія сорокових, а цей короткий і світлий період, коли все ще сповнене надій на грядущі успіхи неодмінно на світовому рівні, і тим світовим переймаються усі, старанно

і натхненно працюючи, захоплюючись і сперечаючись, а загалом доводячи своїми маніфестами і творами – ми є.

Цілковито погоджуючись з авторкою і з Дмитром Затонським, що насправді усіляке модерне мистецтво зумовлене циклічним рухом одвічного протистояння «старого» і «нового» і що старе повертається у новій іпостасі, мимоволі думаєш, що саме розуміння цього закону, а також добре знання своєї історії літератури завжди мало би впливати на судження та аналіз сучасної критики, озброювати її не тільки подвійною глибиною, як славнозвісних дев'ять десятих айсберга, а й подвійною оптикою (через призму того, що вже було), аби залишатися тим орієнтиром у глибоких водах світової і своєї літератури, які б дозволяли рухатися до успіху.

Ми маємо дуже добре написаний науковий текст, позбавлений епатажу і зайвої провокативності, позначений легкістю та прозорістю стилю і думки, котрий читається з інтересом та без зусиль, наче художня книга, у якій ніби бачиш давніх знайомих з університетського курсу української філології у трохи іншому світлі.

Ця розмова рівних з рівними і вільних з вільними на сторінках книги Г. Корбич, це виконання комплексу меншовартості, котрий назбирувався впродовж історії культури колоніальної і мовби випаровувався поруч з гідністю аналізу маніфестів, критичних оглядів, рецензій та наукових праць, поряд з осмисленням значення цього всього творчого набутку, і ця точність, і ця майже шляхетська гідність, з якою авторка говорить про українське, прописуючи його в європейському контексті, одразу впадає у вічі.

Це і є та найважливіша метафора книги Г. Корбич, її внутрішній пейзаж, її прихований, може, і несвідомий зміст. Оце світло магічної лампи, котре з'являється у творі, у якому складна хімія таланту, знань, вимог часу і авторського тактовного ставлення до героїв спрацювала.